

Воєнні злочини

Проведення експериментів

Наслідки збройних конфліктів у світі показали, що над захищеними особами, які перебувають під контролем сторони конфлікту, можуть проводити *наукові експерименти чи експерименти, пов'язані з випробуванням нових видів озброєння*. Після II Світової війни сформовано судову практику, у межах якої досліджено факти проведення різних експериментів над затриманими особами. Тому в межах загальних гарантій із захисту життя і здоров'я осіб в умовах конфлікту виділяють окреме порушення МГП у вигляді проведення експериментів.

Характеристика порушення МГП:

- учинене в умовах збройного конфлікту та пов'язане з ним (може мати місце в умовах міжнародного та неміжнародного збройних конфліктів);
- виконавець проводить щодо жертви експеримент;
- дії виконавця становлять серйозну загрозу для фізичного та психічного здоров'я особи, цілісності особи або спричинили її смерть;
- експеримент не виправдано медичними, стоматологічними та лікувальними цілями стосовно особи і не проведено в інтересах жертви;
- для правової кваліфікації не має значення кількість жертв: може бути одна чи більше осіб;
- жертвою злочину є захищена особа згідно з МГП;
- виконавець усвідомлював, що жертва має статус захищеної особи.

Відповідну заборону закріплено в:

- (1) статті 12 Конвенції про поліпшення долі поранених і хворих у діючих арміях від 12.08.1949;
- (2) статті 12 Конвенції про поліпшення долі поранених, хворих та осіб, які зазнали корабельної аварії, зі складу збройних сил на морі від 12.08.1949;
- (3) статті 13 Конвенції про поводження з військовополоненими від 12.08.1949;
- (4) статті 32 Конвенції про захист цивільного населення під час війни від 12.08.1949;
- (5) статті 75 Додаткового протоколу до Женевських конвенцій від 12.08.1949, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I) від 08.06.1977 (щодо збройного конфлікту міжнародного характеру);
- (6) статті 3 спільній для Конвенцій про захист жертв війни від 12.08.1949;
- (7) статті 4 Додаткового протоколу до Женевських конвенцій від 12.08.1949, що стосується захисту жертв збройних конфліктів неміжнародного характеру (Протокол II) від 08.06.1977 (щодо збройного конфлікту неміжнародного характеру).

Види експериментів, які розглядаються у межах цього порушення МГП:

- **біологічні** — маніпуляції над людиною, основною метою яких є вивчення впливу продукту або умов (наприклад, екстремальний холод чи висота) на організм людини;
- **медичні** — стосуються тестування та оцінки нового препарату або медичної процедури на людині з метою отримання узагальнених знань, які можна використовувати для лікувальних цілей. У вигляді порушення МГП такі дії проводяться без згоди осіб, на яких проводиться експеримент, для цілей, які можуть мати цінність для медичної науки;
- **наукові** — проведення експериментальних досліджень, суб'єктом яких є людина. У практиці міжнародних трибуналів характер таких дій пов'язаний із медичними дослідженнями.

З медичної точки зору, *заборона на проведення експериментів із особою в умовах збройного конфлікту не має тлумачитись як перешкодження у наданні медичної допомоги особам, які перебувають під владою сторони конфлікту.* Наприклад, поранені чи хворі особи можуть перебувати у такому стані, який не дає їм змоги висловити власну згоду на проведення з ними медичних маніпуляцій. Якщо ці дії спрямовані на те, щоби врятувати життя таким особам, здійснюються у їхніх інтересах і на виконання гарантій із забезпечення медичного догляду захищених осіб, то вони *не можуть розглядатись як порушення МГП.*

Тому **заборону експериментів не треба розуміти як заборону проводити терапевтичні чи клінічні дослідження.** Це не заважає лікарям, які відповідають за поранених і хворих, застосовувати нові терапевтичні методи, які є виправданими медичними показниками та продиктовані виключно бажанням покращити стан пацієнта.

В умовах, коли захищена особа перебуває під контролем сторони конфлікту, важливо забезпечити їй право вільного вибору та надання згоди на випробування ліків і методів лікування, спрямованих на покращення її здоров'я. Але цю пропозицію має бути зроблено в такий самий спосіб і на тих самих умовах, що й для звичайних цивільних осіб.

Варто також зауважити, що проведення біологічних експериментів над захищеними особами заборонені й у випадках, коли вони не створюють загрози для життя і здоров'я людини. Подібні дії можуть розглядатися в контексті *катування чи нелюдського поводження стосовно особи.*

Характер цього порушення вказує на **характеризуючу ознаку суб'єкта — особа має бути професіоналом у медичній або науковій сфері, що зумовлює її можливість проводити такі експерименти.** Як було визначено практикою міжнародних трибуналів, такі дії проводилися в інтересах медицини та науки, проте, зважаючи на спосіб їх проведення і ставлення до жертв, ці експерименти відносили до нелюдського поводження. Власне **дії суб'єктів мають медичний характер, проте їхній намір і результат не відповідають інтересам особи, стосовно якої проводиться такий експеримент.**

Водночас під час дослідження конкретних фактів вчинення злочинів можуть виникати питання про створення відповідних умов для їх здійснення: надання доступу до місць утримання захищених осіб, організація відповідних спеціальних місць для проведення експериментів тощо.

У такому випадку також доцільно розглядати можливість притягнення до командної відповідальності за вчинення відповідних дій через такі аспекти:

- *віддання наказу* про вчинення злочину;
- *поінформованість про характер дій*, які вчиняються, та їхні наслідки;
- *реагування на інформацію* щодо вчинення злочинів.

Під час оцінювання експериментів, проведених на особах, важливо зважати на таке:

- **добровільна згода особи** на їхнє проведення є необхідною за будь-яких умов, тому всі дії, вчинені без такої згоди, становлять порушення;
- їх проведення **спричиняє надмірне фізичне чи психічне страждання** особи, завдає травми, може спричинити інвалідність або смерть, тобто ступінь ризику проведення такого експерименту не відповідає гуманітарній вигоді отриманих результатів;
- під час проведення експерименту **не було вжито належних запобіжних заходів для захисту особи** від можливого негативного впливу чи запобігання негативним наслідкам;
- чи відповідає **кваліфікація осіб**, які проводять такий експеримент, його характеру;
- особи, стосовно яких проводиться експеримент, **не мають можливості його зупинити чи будь-яким чином виразити власну волю** щодо його проведення;
- особи, які проводять експеримент, **не зупиняють його проведення у разі виникнення ризику** травмування, завдання каліцтва чи смерті особи, стосовно якої проводиться експеримент.

Міжнародна судова практика щодо цього порушення не є поширеною. Проте під час дослідження відповідних фактів в умовах збройних конфліктів визначено, що лікарі та науковці, зокрема і в умовах збройного конфлікту, мають працювати задля надання кваліфікованої допомоги тим, хто її потребує, та полегшення страждань людей, а не для випробування здоров'я людини та спричинення смерті пацієнтам.

Над довідкою працювали:
Павлюк Аліна (Офіс Генерального прокурора)
Лисенко Марія (JustTalk)